

BEITRÄGE ZUR BYZANTINISCHEN GESCHICHTE
IM 9.-11. JAHRHUNDERT

Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9.-11. Jahrhundert, herausgegeben von VLADIMÍR VAVŘÍNEK; ČSAV; Kabinet pro studia řecká, římská a latinská; Prag 1978, 484 str.

Ovo je zbornik referata s kolokvija »Byzanz auf dem Höhepunkt seiner Macht« održanog u rujnu 1977. u dvorcu Liblice kraj Melnika. Organizatori kolokvija bili su Čehoslovačka akademija nauka i redakcija časopisa »Byzantinoslavica«. Zbornik je podijeljen u tri dijela. Prvi (Gesellschaft) govori o specifičnostima bizantskog društva: o njegovu mjestu u tipologiji evropskog feudalizma, položaju bizantskog seljaštva i sl. U drugom su dijelu (Kultur und Ideologie) referati o razvoju književne estetike i himnografije, polemici bizantskih autora s hereticima i o piscima datiranih bizantskih rukopisa 9. i 10. st. Tema su trećeg dijela (Byzanz und die Slawen) veze između Bizanta i Slavena. Ovdje se osvrćemo upravo na taj dio, koji obuhvaća deset referata:

VLADIMÍR VAVŘÍNEK, *The Introduction of the Slavonic Liturgy and the Byzantine Missionary Policy* (255—281). U paleoslavistici i bizantologiji prevladava mišljenje da je Bizant tolerirao narodne jezike u bogoslužju i da je uvođenje slavenskog bogoslužja

u Moravskoj logičan nastavak takve politike. Autor zastupa suprotnu tezu, tj. da slavenska misija nije logičan nastavak bizantske politike, nego je ona djelo grupe entuzijasta čije su ideje netipične za bizantski mentalitet toga doba. Slavenska je misija izuzetak u bizantskoj misionarskoj politici. Ona je od vlastodržaca odobrena jer je imala sporednu ulogu u bizantskoj politici budući da je Moravska bila daleko od bizantskih izravnih političkih interesa. Kasnije prihvaćanje slavenskog bogoslužja uvjetovano je činjenicom da je ono uhvatilo korijena na širokom prostoru i da je već postojao bogat korpus slavenske književnosti. Te dvije činjenice bilo je nemoguće zanemariti.

VÁCLAV KONZAL, *Die Entwicklung der byzantinischen Liturgie und die Slawen* (283—299). Bizantska je liturgija dosegla vrhunac svoga razvoja upravo u doba moravske misije. Prenešena u Moravsku, ona je svojom simbolikom i bogatstvom ceremonije morala biti djelotvorna iako je bila jezično nerazumljiva. Da bi njezino djelovanje bilo još uspješnije, nužno je bilo uvođenje slavenskog bogoslužja. Stoga su ubrzo priređeni najnužniji tekstovi na slavenskom. Iako je slavenska misija vrlo brzo nasilno završena, iza nje su ostali značajni tragovi:

1. Sačuvani prijepisi velikomorav-

skih liturgijskih knjiga pokazuju visok kvalitet i veliku slobodu liturgijskog stvaranja: a) aprakos i prijevodi psaltira nemaju u osnovi samo tekst službene bizantske recenzije; b) fragmenti su liturgikona s molitvama stvoreni za moravsku crkvu i sežu u same početke liturgije. Neke molitve imaju čvrstu silabičku strukturu i nesumnjivu literarnu vrijednost; c) Euhologij sadrži neke zapadne elemente, iako je u cjelini bizantski. Sadržaj rituala nije tipičan; d) jedino su ćirilometodski kano-ni potpuno bizantski (u liturgijskom smislu).

2. Uz poetske kvalitete, ćirilometodska se liturgija odlikuje otvorenošću i sposobnošću reagiranja na zahtjeve vremena, što je naslijedila od bizantske liturgije. O tome svjedoče Kijevski listići i liturgija sv. Petra. Ipak, s povijesnog gledišta, bizantska je liturgija kod Zapadnih Slavena samo jedna epizoda.

АЛЕКСАНДР АВЕНАРИУС, *Христианство на Руси в IX в* (301—315). Postojanje kršćanstva u Rusiji prije pokrštavanja 989. g. posvjedočeno je, za 10. st., u ruskoj ljetopisnoj tradiciji. Neki bizantski i ćirilometodski izvori dopuštaju međutim postavljanje pitanja o kršćanstvu u Rusiji i u 9. st. To su i *Žitije Konstantina (ŽK)* (poznato mjesto o Hersonu) i *Traktat Crnorisca Hrabra*. Prema autoru, povijesni uvjeti ne proturiječe činjenici da su u ŽK posvjedočeni prvi pokušaji pokrštavanja Rusa. Bilo bi, po njegovu mišljenju, čudno da Bizant u borbi za pokrštavanje susjednih zemalja nije obratio pažnju na Rusiju. Ne treba zbnunjivati ni činjenica da se pokrštavanje provodilo iz Hersona. Taj je grad bio centar pokrštavanja Rusije i sto godina kasnije. Bez prethodnih

pokušaja pokrštavanja Rusije teško je pretpostaviti i osnivanje eparhije u Kijevu 867. g. Pokrštavanje Rusije u 9. st. logičan je nastavak crkvene politike Bizanta u toj oblasti.

IVO DUJČEV, *Die Bedeutung der mittelalterlichen slawischen Literatur für die byzantinischen Studien* (317—334). Iako slavenska srednjovjekovna književnost nije tako bogata kao književnost na grčkom jeziku, ona ima veliko značenje za proučavanje bizantske književnosti, jer su neki njezini tekstovi sačuvani samo u staroslavenskoj verziji. Grčki predložak ili nije otkriven ili nije sačuvan. Prijevodom tih djela na grčki dobiva se jasnija slika o grčkom originalu. Ako je sačuvan i grčki i slavenski prijepis, slavenski je tekst velika pomoć pri potpunoj rekonstrukciji originalnog grčkog teksta. Ako se slavenski i sačuvani grčki tekst ne slažu, znači da je slavenski pisar prevodio s nekog drugog, danas nepoznatog predloška. Taj predložak može biti rekonstruiran samo usporedbom sačuvanog grčkog i slavenskog prijepisa. Slavenski su tekstovi za bizantologe stoga zanimljivi i kao svjedočanstva o postojanju grčkih tekstova koji nisu sačuvani ni u grčkoj ni u slavenskoj verziji, a spominju se u slavenskim tekstovima.

ZOE HAUPTOVÁ, *Der altkirchenslawische Vers und seine byzantinischen Vorbilder* (335—360). Slavisti se do danas ne slažu oko toga koji su staroslavenski tekstovi versificirani, a koji prozni. Važnu ulogu u određivanju granice između poezije i proze ima i predložak, najčešće bizantski. Staroslavenska se poezija dijeli na neliturgijsku (svečanu i didaktičku) i liturgijsku. Ta je podjela neposredno ovisna o

bizantskoj poeziji. Bizantinci su također razlikovali liturgijsku i neliturgijsku poeziju koristeći se za svaku posebnom metrikom: za neliturgijsku jambski trimetar (12 slogova s cezurom iza 5. ili 7.), a za liturgijsku jednostavniji stih nastao iz kontakiona. Autorica uspoređuje *Azbučnu molitvu* i *Predgovor evanđelju* sa staroslavenskim kanonima. Metar *Azbučne molitve* i *Predgovora* nije sasvim pravilan iako su većina stihova dvanaesterci. Metar je *Azbučne molitve* pravilniji. Njezin je neposredni grčki predložak (Grgur Nazijanski) pisan u pravilnom jambskom trimetru s cezurom iza 5. sloga. Predložak *Predgovora* nije poznat. Staroslavenski kanoni, nasuprot tome, nemaju metrike slične grčkom predlošku. Staroslavenska se himnografija ne može smatrati poezijom u smislu pravila grčke metrike, jer ne posjeduje metričke kvalitete grčkog predloška. Ona je pisana slobodnijim stihom nego neliturgijska poezija koja je pisana u dvanaestercu.

BOHUMILA ZÁSTĚROVÁ, *Über zwei grossmährische Rechtsdenkmäler byzantinischen Ursprungs* (361–385). J. Vašica je, uspoređujući *Zakonъ sudnyjъ ljudemъ* (ZSL) s drugim ćirilometodskim tekstovima, pokazao njegovo velikomoravsko podrijetlo. Na temelju sličnosti s Metodijevom homilijom u *Kločevu glagoljašu* zaključio je da je Metodije autor i ZSL. Kasnije je, na temelju jezične analize, autorstvo pripisao Konstantinu-Ćirilu. Razmatrajući svrhu nastanka ZSL i njegovo značenje u kontekstu društvenog razvitka velikomoravske države, autorica zaključuje da je teza o Ćirilovu autorstvu ZSL neodrživa i da je mnogo vjerojatnija prva pretpostavka. ZSL pripada po njezinu mišljenju u kasniju epohu

djelovanja Metodija u Moravskoj. Jezična se odstupanja od Metodijeva djela mogu objasniti time da je prijevod ZSL dovršio jedan od njegovih učenika. On je na početak knjige stavio Konstantinovo ime koje je kasnije promijenjeno u ime Konstantina Velikog, prvog cara kršćanina. Tezu o Metodijevu autorstvu potkrepljuje i razmatranje društvenih prilika u Moravskoj. Prije odlaska u Rim Braća su bila zaokupljena uvođenjem slavenske liturgije. Izgradnja crkvene organizacije završena je tek 70-tih godina kada je Metodije postao nadbiskup. Crkva je tada dobila snažan oslonac u državi koja se učvrstila Svatoplukovom pobjedom nad Francima i mogla je započeti provođenje kršćanskih načela u sudstvu i državnoj upravi. Izraz je tih stremjenja i Metodijeva homilija upravljena knezovima-sucima. Nastanak ZSL logičan je nastavak ove epohe.

ЯРОСЛАВ ШАПОВ, *Номоканон Иоанна Схоластика и синтагма 14 титулов у славян в IX–X вв.* (387–411). Bizantski su zbornici prava bili važan faktor prenošenja bizantskog administrativnog iskustva u slavenske države. Za prijevod su odabirani najbolji i najprimjereniji zbornici. Oni su prevedeni ili u cijelosti ili u skraćenom obliku. Prvi zbornik prava preveden na staroslavenski jest kodeks Ivana Skolastika (50 glava). Njegov skraćeni prijevod načinio je Metodije. Nomokanon Ivana Skolastika izabran je jer je bio najpogodniji za moravske uvjete. Pri prijevodu struktura kodeksa nije izmijenjena. Skraćeni su oni kanoni koji su ponavljali sadržaj drugih dijelova, a potpuno ispušteni samo oni koji su bili neprikladni za moravske uvjete (npr. oni

koji se tiču crkve u Africi). J. Vašica smatra da je Skolastikov kodeks u Metodijevoj obradi samostalan, moravski tip nomokanona različit od ostale istočne tradicije, dok Šćapov tvrdi da nije opravdano govoriti o njegovoj posebnosti. Skraćivanja i prerade zbornika crkvenog prava česta su pojava u bizantskoj pravnoj pismenosti. Nomokanon je već u 9. st. prenesen u Bugarsku. Drugi rukopis — sintagma 14 naslova — nastao je u 10. st. u Bugarskoj u vrijeme kada je tamo stvorena jaka državna i crkvena organizacija. Skraćeni Nomokanon nije više bio dovoljan već je bio potreban neki širi zbornik. Sintagma je izabrana zbog visoke kvalitete i činjenice da uz norme kanonskog prava sadrži i važnije svjetovne, imperatorske odredbe o crkvi, što je u Bugarskoj, koja je svoje društvo gradila prema bizantskom uzoru, bilo vrlo važno.

ЗИНАИДА Г. САМОДУРОВА, *Греческие и древнерусские энциклопедические сборники X—XVII вв.* (413—440). Velik dio sačuvanog rukopisnog nasljeđa Bizanta i stare Rusije čine enciklopedijski zbornici. Oni se prema tematici mogu podijeliti u četiri grupe: povijesno-kronografski, književno-gramatički, pravni i bogoslovni. Uspoređujući unutar svakog tipa ruske i bizantske zbornike, autorica zaključuje da među njima postoji srodstvo (očituje se u jedinstvu tematike), ali i neke razlike. Najjači je utjecaj Bizanta u pravnim i bogoslovnim zbornicima u kojima su uglavnom radovi bizantskih i rimskih autora. Vrlo je malo originalnih ruskih radova. Bizantski je utjecaj manji u povijesno-kronografskim i književno-gramatičkim zbornicima. Oni pokazuju veću samostalnost u izboru materijala i

nezavisnost od grčkog predloška. U njima je više radova ruskih autora.

HANS DITTEN, *Bemerkungen zu den ersten Ansätzen zur Staatsbildung bei Kroaten und Serben im 7. Jahrhundert* (441—462). Ovaj rad obrađuje dva problema: 1. problem neslavenskog podrijetla imena Hrvata i Srba, imena hrvatskih knezova i naziva za institucije obaju naroda i 2. početke stvaranja država. Imena Hrvata i Srba izvođena su iz različitih korijena u raznim jezicima: iranskim, kavkaskim, slavenskim, germanskim, latinskom i grčkom. Oba imena vjerojatno nisu slavenskog podrijetla. Stvaranjem države u Hrvata i Srba posebno se bavio J. Ferluga koji razlikuje dvije faze: 1. odlučujuća faza (6/7.—9. st.) u kojoj je utjecaj Bizanta neznatan, a glavnu ulogu imaju procesi unutrašnje diferencijacije; 2. faza stabilizacije koja započinje službenim uvođenjem kršćanstva. Autor se ograničava na prvu fazu zaključujući da su, uz unutrašnju diferencijaciju, određenu ulogu u njoj imali i vanjski, neslavenski faktori koji su poslužili kao katalizatori procesa izgradnje države. Najjači je avarski utjecaj, a nešto slabiji iranski, kavkaski i germanski. Na to upućuju neslavenski nazivi nekih važnih institucija (ban, župan itd.), vlastita imena prvih knezova kao i imena naroda »Hrvati« i »Srbi«.

GENOVEVA CANKOVA-PETKOVA, *Über die Bildung des bulgarischen Staates* (463—482). Temelji bugarske države postavljeni su 680. godine kada su Bugari pod vodstvom kana Asparuha zaposjeli teritorij između Dorostola, Varne i Stare Planine. Početak državne organizacije očituje se kroz brigu za sigurnost granica. Obrana granice pre-

ma Bizantu povjerena je slavenskim plemenima »Severani« i »Sedam rodova« koji su time postali podanici Asparuhove države. Bizant je stvarno priznao bugarsku državu mirovnim ugovorom iz 680. ili 681. kojim se obavezao da će novoj državi plaćati godišnji porez. Pravno je bugarska država priz-

nata tek 716. godine. Do danas nisu razjašnjena mnoga pitanja iz prvog perioda razvoja bugarske države. Sporno je i pitanje lokalizacije prvotnog prebivališta Asparuhove horde i utvrde Onglos koja se nalazila na granici tog teritorija.

Milan Mihaljević

DIE WELT DER SLAVEN

JAHRGANG V (1960)

JOSIP VRANA, *Über das vergleichende Sprach- und Textstudium altkirchenslavischer Evangelien* (418–428). Autor smatra da pitanje postojanja tipova staroslavenskih evanđelja dosada nije točno postavljeno i da je potrebno tražiti najstariju verziju drugim metodama nego dosad. Naglašava da uz aprakos evanđelje i tetraevanđelje ima još i drugih tipova. Evanđelistar može imati duži tip kao što je npr. *Mstislavovo*, *Vukanovo* i *Miroslavljevo evanđelje*. Tetraevanđelja se mogu podijeliti po tome imaju li podjelu na čitanja ili je nemaju. *Marijinsko* i *Zografsko ev.* imaju npr. na početku čitanja oznaku *začęlo*, a na kraju *коньсь*. Cilj je članka, kako ističe Vrana, da potakne rekonstruiranje stsl. praevanđelja, a potom da se istraže genetski odnosi među raznim tipovima evanđelja. Autor je već u članku *O tipovima, redakcijama i međusobnom odnosu staroslavjanskih evanđelja* (Slavia 1957, 321–336) iznio svoje poglede na taj problem.

JAHRGANG VII (1962)

RICARDO PICCHIO, *Die historisch-philologische Bedeutung der kirchenslavischen Tradition* (1–27). Autor razmatra problem pojma »slavenski srednji vijek« u slavistici, jer se on istražuje raznim metodama — metodom lingvistike, književne kritike i kulturno-političke povijesti. Pojam »slavenska ideja« i »slavenska filologija« izraz su zrele nacionalne samosvijesti 18. st. i slavistika se više od drugih filologija može smatrati »djete-rom romantizma«. U početku se slavenska lingvistika više koncentrirala na rekonstrukciju prapovijesnih i protopovijesnih činjenica, a manje na dokumentaciju povijesti jezika i još manje na povijest književnih jezika; sve se to dogodilo pod utjecajem indogermanistike. Što se tiče pojma »crkvenoslavenski«, ima pretpostavaka da je postojala crkvenoslavenska zajednica koja se služila jednim jedinim književnim jezikom. Time kontrastira činjenicu što tekstove od 11. do 17. st., koji se zovu crkvenoslavenskima, ubraja u

SLOVO

31

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1981.

SLOVO

**ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb**

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 31

**Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ**

**Glavni urednik:
ANICA NAZOR**

**Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR**

**Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ**

**Lektor tekstova na hrvatskom jeziku:
ZRINKA VUKOVIĆ**

**Korektori:
JASNA VINCE, ANICA VLAŠIĆ-ANIĆ**

**Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad
SR Hrvatske, SIZ-VII.**

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1982.